

0,06 м. Судя по концентрации золистого заполнения, топочное отверстие тандыра № 918/3 находилось в юго-восточной стенке конструкции.

Подытоживая вышеизложенное, мы должны отметить, что комплекс помещений №№ 683/684 выявлен не столь полно, как аналогичный комплекс помещений №№ 622/634, однако тоже достаточно четко. Уровень залегания их полов, практически совпадающий в пределах отметок 19.09-19.19 по шкале высотных отметок Центрального раскопа позволяет синхронизировать эти объекты и отнести вышеописанные сооружения к тому же времени. Представляется очень близким к истине утверждение, что комплексы помещений №№ 622/634 и №№ 683/684 являются тремя одновременно функционировавшими жилыми домами, разделенными всего тремя метрами незастроенного пространства.

При этом нельзя не отметить, что южное помещение дома №№ 683/684 начало функционировать еще во втором строительном периоде золотоордынской застройки. Возможно, само сложение «Северо-Западного квартала» имело своим ядром это перестроенное жилое сооружение (ибо факт перестройки тандыра свидетельствует, что оно и на ранней стадии своего существования было жилым).

Вышеописанные нами новооткрытые домостроительные памятники золотоордынского Акчакермана в большинстве своем все же относятся к последнему, третьему периоду его застройки, что определяется по уровню их залегания и соотношению с более ранними комплексами. Техника их постройки и типология освоения жилого и хозяйственного пространства являются типичными для домостроительства золотоордынской эпохи существования Белгорода. Характерные черты этого комплекса маркируют сложившуюся домостроительную традицию, ряд элементов которой (суфы, каны, тандыры) принесен в Северо-Западное Причерноморье выходцами из более восточных областей Улуса Джучи – Нижнего Поволжья и, возможно, Хорезма [2, с. 20-22, 38].

Установленная принадлежность основной части обоих комплексов помещений (№№ 662/634 и 683/684) к третьему строительному периоду золотоордынского города, датируемому 60-ми годами XIV-го века, позволяет сделать попытку определения места этого комплекса в пространственной структуре застройки Белгорода ордынской эпохи. Представляется несомненной связь раскопанных в 1999-2004 годах строительных объектов с жилой застройкой квартала, выявленного на соседних участках раскопками 1972–1977 гг., также датируемого третьим строительным периодом (см. выше). По сути, новооткрытый участок застройки является продолжением указанного квартала в северо-западном направлении.

Необходимо также отметить, что некоторые объекты новооткрытого квартала (комплекс помещений №№ 683/684) в отчетных сезонах так и не доисследованы. Следовательно, новые раскопки на прилегающих к исследованному фрагменту с западной, а может быть, и с северной стороны, участках памятника могут дать новые данные и расширить возможности исследования в аспекте дополнения и уточнения наших знаний о пространственной структуре золотоордынского города Акчакермана, а также и о характере домостроительства на данном памятнике в исследуемую эпоху.

Источники и литература

1. Богуславский Г.С. Строительный комплекс золотоордынского времени из раскопок Белгород-Тирской экспедиции 1999 года // Пам'ятки археології Північно-Західного Причорномор'я. – Одеса, 2000. – С. 131-145.
2. Кравченко А.А. Средневековый Белгород на Днестре (конец XIII–XIV в.). – К.: Наукова думка, 1986.

Богуславська Ю.Ю.

ХАРАКТЕР ПРОСТОРОВОГО РОЗТАШУВАННЯ ЕТНОСІВ ПО ТЕРЕНАХ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ (друга половина XX ст.)

Зацікавленість держави всебічним розвитком її народів простежується перш за все на регіональному рівні. При цьому значна частина проблем, що постають у сфері етнічних взаємин, виникли не сьогодні, а має тривале історичне коріння. Тому їх вивчення на широкому історичному фоні створює базу для успішного й ефективного розв'язання етнодемографічних питань в сьогоденні. Підвищення у суспільстві інтересу до етнічної самоідентифікації особистості викликає перенесення уваги на вивчення найменших структурних складових регіону – окремих населених пунктів. Це визначає практичну та політичну значимість вивчення проблеми просторового взаєморозташування різних етносів в регіональному розрізі й, зокрема, на Одещині, де процес формування та динамічного розвитку етнічних груп активно продовжується.

Перші кроки у вивченні національного складу населення Південної України було зроблено ще у першій половині XIX ст. Статистичні аспекти вивчали А.О. Скальковський [7], С.І. Корнилович [4], П. Свіньїн [5], А.І. Зашук [3]. У другій половині XIX ст. статистичні розробки в Росії було значно поліпшено завдяки введенню у 1870–90-х рр. земської статистики. Серед доробку початку XX ст. слід особливо виділити дослідження українського демографа і статистика В.Н. Бутовича [2] з детальними даними про чисельність та національний склад населенню Бессарабії, які пізніше було використано Л.С. Бергом [1]. За радянських часів вивчення регіональних етнодемографічних питань досить довго відносили до числа другорядних. Лише у другій половині 80-х рр. почалися дослідження більш широкого спектру проблем, що привернуло увагу науковців до південного регіону. Статті щодо етнічних меж на півдні України у минулому з'являлись навіть у науково-популярних виданнях, що підкреслює увагу до цього питання [6].

Дана робота є спробою висвітлення окремих аспектів дослідження етнодемографічної ситуації, що склалася в Одеській області у другій половині XX ст. Основну увагу зосереджено на характері розселення найчисленніших етносів регіону. Наукова новизна одержаних результатів зумовлена відсутністю комплексного дослідження, у якому б розглядалось просторове та кількісне співвідношення етносів в Одеській об-

ласті в зазначений період.

В основу статистичних оцінок покладено дані, які зібрано під час проведення Всесоюзних переписів населення, останній з яких проводився у 1989 році. У друці видано лише найбільш загальні відомості, найдрібнішими з яких є дані про національний склад районів Одеської області та найбільш великих міст. До того ж наведені цифри торкаються лише відсоткового складу превалюючих етносів, а менш численні сумарно подані під рубрикою “Інші”. Але під час проведення перепису також було зібрано дані про національний склад кожного мікрорегіону, якими є окремі населені пункти. Ці матеріали зберігаються у фондах Відділу демографічної статистики Одеського обласного статистичного управління у вигляді великих конторських книг. Наведені у них таблиці було опрацьовано автором, і саме на ці дані спирається проведене ним дослідження. Але через відсутність архівної систематизації матеріалів ми не маємо можливості зроби́ти посилання на джерело, з якого отримано інформацію.

Відомості, зафіксовані у матеріалах перепису, є значною мірою суб’єктивними через низку причин, які не залежать від дослідника. Наприклад, кожна людина особисто визначала свою етнічну приналежність, а голова сім’ї робив це також за її неповнолітніх членів. Проте, слід зауважити, що національне самовизначення є однією з найголовніших визначальних рис, притаманних будь-якому етнічному як об’єктивній етнологічній реальності, що обумовлюють його етнокультурну специфіку на кожній стадії розвитку, від племені до нації.

Відмінності у кількісному групуванні представників різних етносів простежуються не лише на рівні мікрорегіонів, а й у характері розповсюдження різних народів по усій території, яка є предметом нашої уваги. За основу аналізу структури розселення взято дані Всесоюзного перепису 1989 р. як найбільш репрезентативні та показові поміж усіх переписів останніх десятиліть радянського періоду.

Розселення етносів по території Одеської області є вкрай нерівномірним. У досліджуваному регіоні представлено декілька десятків національностей, але помітно переважаючими у кількісному відношенні є п’ять – українці, росіяни, молдовани, болгари та гагаузи. Представники цих народів селилися як компактними групами, утворюючи етнокультурні анклавні, так і дисперсно. Далі йдеться лише про компактне розселення носіїв кожної національності. При цьому група вважається компактною, якщо її члени складають не менш 10% від загальної кількості мешканців кожного окремо взятого населеного пункту. Розміщення кожного з перелічених етносів має свої особливості.

Українці у Одеській області є домінуючим народом, тому вони мешкають у кожному з районів без винятку. В сільській місцевості області українці складають більшість за рахунок внутришньореспубліканських міграцій. Тим не менш, згідно історичних умов заселення регіону, кількість українців є дещо різною та змінюється відповідно до географічного розташування населеного пункту. В усіх районах лівого берегу Дністра українці складають переважну більшість. У Савранському районі взагалі не зафіксовано жодної іншої вагомості етнічної групи, навіть у районному центрі. Навпаки, у межах Буджаку частка українців зменшується у напрямку державних кордонів на заході та півдні регіону. Така ситуація обумовлена характером заселення краю. Землі на півдні, у межиріччі Дністра та Дунаю, до часу появи тут українців вже були зайняті іншими переселенцями. Проте, й у Буджаку українці залишаються переважаючим етносом. Лише у Ренійському районі не зафіксовано моноетнічних українських поселень, але в самому місті Рені кількість українців чимала.

Компактне російське населення повністю відсутнє у Савранському, Любашівському, Фрунзівському та Ширяївському районах. Під компактним населенням у даному випадку маються на увазі не лише етнічно однорідні анклавні поселення, але й будь-які помітні етнічні групи у багатонаціональних населених пунктах будь-якої людності. Хоча у смт. Фрунзівка мешкає 8,5% росіян, але вони не складають єдиної громади, а розселені дисперсно.

Росіяни підпали під вплив урбанізації значно більше та раніше за інші етноси Одеської області. Вони складають помітний відсоток населення міст та великих селищ міського типу. Наприклад, в м. Ізмаїл мешкають 50,9% росіян, у м. Вилково Кілійського району – 72,5%. Багато росіян мешкає у причорноморській смузі (Біляївський, Комінтернівський, Овідіопольський, Білгород-Дністровський, Кілійський райони). Найбільша кількість російських сіл у Великомихайлівському районі.

У центрі Буджаку російські поселення створюють досить чітку смугу по кордонах Тарутинського, Саратського, Арцизького та Татарбунарського районів. У південному Буджаку (Болградський, Ренійський, Ізмаїльський райони) російські села розташовані по берегах озер.

В цілому по Одеській області росіяни розселені досить безсистемно, не створюючи великих національних районів, але складають значний відсоток населення та відіграють помітну роль у житті суспільства. (Ми не враховуємо зараз конфесійний фактор, що сприяє відокремленості та замкненості навіть невеликих за розміром громад старовірів).

Просторове розташування молдавських населених пунктів складається у більш чітку схему. Більше за все молдаван у Котовському, Красноокнянському, Роздільнянському, Тарутинському та Саратському районах, тобто вздовж українсько-молдавського державного кордону. При цьому у Красноокнянському та Роздільнянському районах вони мешкають лише в поліетнічних селах, не створюючи анклавів. У прикордонній області знаходиться контактна зона природної етнічної межі, для якої характерне дисперсне та змішане розселення етносів, що супроводжується активним взаємопроникненням культур. Між Україною та Молдовою здійснювався значний обмін населення. Саме у таких етномаргінальних зонах етнічне самовизначення людини є найбільш складним і потребує значно диференційованішої самоідентифікації індивідуума.

Іншим ареалом розповсюдження молдаван є райони південного Буджаку (Ренійський, Ізмаїльський, Кілійський, південна частина Болградського та південно-західна частина Татарбунарського районів). Тут знаходяться великі мононаціональні молдавські села.

Окремі компактні групи молдаван безсистемно розкидані по всій території Одеської області, за ви-

ключенням кількох районів: Балтського, Савранського, Березівського, Біляївського та Овідіопольського районів.

Зона розселення болгар в Одеській області майже повністю обмежується Буджаком. За його межами невеликі групи болгар історично мешкають лише у трьох районах (Великомихайлівський, Іванівський, Комінтернівський), утворюючи витягнуту з північного заходу на південний схід смугу. Та й на теренах Буджаку нечисленними є компактні болгарські поселення в Саратському, Татарбунарському, Кілійському районах, а у Білгород-Дністровському районі їх взагалі нема. Знаходячись у іноетнічному середовищі, болгарі найчастіше розселяються компактними громадами, що дозволяє їм у значній мірі зберегти традиційну культуру.

Найбільш “болгарськими” районами Одеської області є Арцизький, Болградський, Ізмаїльський, Ренійський, Тарутинський. У цих районах болгарі складають помітний відсоток не лише серед сільського, а також і серед міського населення (наприклад, у місті Болград – 42,7%, в смт. Тарутино – 43,3%, в смт. Суворово Ізмаїльського району – 76,5%). У Болградському районі більш ніж половина сіл є моноетнічними болгарськими анклавом (57,1%). Великою є чисельність болгар і в поліетнічних населених пунктах вказаних районів, причому зазвичай болгарська громада в межах такого поселення навіть територіально намагається триматись дещо відокремлено від інших.

Зона розселення гагаузів у Буджаку в цілому співпадає з областю розповсюдження болгар. У містах та селищах міського типу гагаузів дуже мало, лише у смт. Серпнєве та смт. Березино Тарутинського району їх кількість є більш-менш значною (відповідно 28,5% та 9,8%). Основна маса гагаузів мешкає у Болградському та Ренійському районах, де існують моноетнічні гагаузські поселення. Гагаузські громади тримаються відокремлено навіть від близьких до них за культурою болгар, незважаючи на велику кількість змішаних болгаро-гагаузських поселень на теренах досліджуваного регіону, у яких тим не менш існують окремі болгарські та гагаузські квартали (наприклад, с. Червоноармійське Болградського району, дослідження в якому проводились нами у складі експедиції ОДУ).

Таким чином, використання математичних методів при аналізові статистичних даних дозволяє зробити певні узагальнення. Різниця простежується не тільки на рівні мікрорегіонів, але й у характері розповсюдження народів на всьому терені, що розглядається. Вищенаведені дані фіксують той факт, що поліетнічність Одеської області поступово наростає з північного сходу на південний захід, помітно посилюючись у прикордонній смузі та у Буджаку, який історично є своєрідним “етнічним котлом”, коридором, яким проходили шляхи етнічних міграцій за трьома основними напрямками – східному (з євразійського степу), північно-західному (зі східно-європейських лісостепових областей) та південно-західному (з Балкан). Якщо північно-східні райони Одеської області в цілому можна вважати українськими, то область у зоні кордону України з Молдовою є ареалом українсько-молдавської етнокультурної взаємодії, а чорноморське узбережжя – зоною активних українсько-російських контактів. На теренах Буджаку дисперсне розселення багатьох етносів призводить до значної складності етнічних процесів, які неможливо однозначно розділити на прості складові. Процеси асиміляції були взаємними та двобічними, тож провести чіткі межі стає неможливим. Отримана строката картина ще раз свідчить, що Одеська область є маргіальною зоною, в якій тісно взаємодіють різні етнічні групи. При цьому в умовах постійних контактів відбувається взаємопроникнення культур, однак місцями зберігаються також ізольовані ареали. В цілому населення краю розташовано нерівномірно і райони сильно відрізняються один від одного за етнічним складом.

Література

1. Берг Л.С. Население Бессарабии: этнографический состав и численность (С 10-верстной этнограф. картой) // Труды комиссии по изучению племенного состава населения России. – Ч.6. – Петроград, 1923. – 59 с.
2. Бутович В.Н. Материалы для этнографической карты Бессарабской губернии. – Киев, 1916.
3. Зашук А.И. Этнография Бессарабской области // ЗООИД. – Т.5. – Одесса: Городская типография, 1863. – С.491-588.
4. Корнилович С.И. Статистическое описание Бессарабии собственно так называемой или Буджака с приложением генерального плана его края. – Аккерман, 1899.
5. Свиньин П. Описание Бессарабской области // ЗООИД. – Т.6. – Одесса, 1867. – С.175-320.
6. Сергійчук В. Етнічні межі і кордони України: південь // Наука і суспільство. – 1993. – №3-4. – С.10-15.
7. Скальковский А.А. Опыт статистического описания Новороссійскаго края. – Ч.1. География, этнография и народосчисление Новороссійскаго края. – Одесса: въ типографіи Л. Нитче, 1850. – 336 с.

Дудушкина С.В.

КРЫМСКИЙ ФАКТОР В СТАНОВЛЕНИИ ОБЩЕСТВЕННОГО ИДЕАЛА Л.УКРАИНКИ

В последние 20 лет активизировалось изучение творческого наследия выдающейся украинской поэтессы, оригинального мыслителя – Ларисы Петровны Косач (1871–1913), вошедшей в историю отечественной и мировой литературы под псевдонимом Леся Украинка. Обращение к ее творчеству приобрело заметный размах как за рубежом, так и в самой Украине. Оживление интереса к классику украинской литературы за рубежом было вызвано теми революционными изменениями, которые произошли после распада СССР в бывших союзных республиках, включая Украину. Ученые и общественные деятели Европы стремились заново прочитать, осмыслить историю и культуру Украины, в том числе творчество Леси Украинки. Это особенно относится к представителям украинской диаспоры, обосновавшейся в Канаде, Великобритании, США, Германии и других странах (П. Одарченко, Л. Онишкевич, М. Тарнавская и другие).